

عوامل مؤثر بر دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان از دیدگاه جوانان

لیلا معافی*

عباس اشرفی**

چکیده

دین‌پذیری به معنای اعتقاد، پذیرش و اطاعت نسبت به هر آنچه خدای سبحان توسط انبیا و ائمه: برای جامعه بشری نازل کرده است. دین‌گریزی نیز به معنای عدم اعتقاد، عدم پذیرش و یا عدم اطاعت نسبت به آن. این پژوهش با هدف شناخت «عوامل مؤثر بر دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان»، با تأکید بر آموزه‌های دینی، به این امر پرداخته است. جامعه آماری تحقیق حاضر، تعداد ۳۷۷ نفر از دانش‌آموزان دوره متوسطه ناحیه یک ساری و دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری (۱۵ تا ۲۹ ساله) می‌باشد که با روش نمونه‌گیری تصادفی و طبقه‌ای انتخاب شده‌اند. روش تحقیق، توصیفی از نوع زمینه‌یابی بوده و پرسش‌نامه محقق‌ساخته دارای ۲۳ سؤال، پس از اعتبارسنجی (روایی و پایایی) از روش تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از آمار توصیفی و آمار استنباطی با نرم‌افزار SPSS انجام شده است.

یافته‌ها نشان می‌دهد که نوع تربیت خانواده‌ها، رابطه دوستان و همسالان، عملکرد افراد مذهبی، رسانه‌های گروهی و شناخت اراده فردی، بر دین‌پذیری جوانان تأثیر دارد. در جامعه دانشجویی و دانش‌آموزی نیز بیشترین تأثیر را به ترتیب شناخت و آگاهی از دین، نوع تربیت خانواده، عملکرد مربیان و افراد مذهبی، رابطه دوستان و همسالان و رسانه‌های گروهی دارا می‌باشند.

کلیدواژه‌ها: دین‌پذیری، دین‌گریزی، جوانان، آگاهی دینی، تربیت خانوادگی، عملکرد مربیان، همسالان، رسانه‌های گروهی.

طرح مسئله

انسان طبق تعالیم اسلامی، به نحو فطری موجودی دین‌پذیر است و فطرت سلیم وی او را به سوی پذیرش تعالیم دینی و عمل به آنها می‌خواند: «فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَّا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَّا يَعْلَمُونَ» (روم: ۳۰)؛ پس روی خود را با گرایش تمام به حق، به سوی این دین کن با همان سرشتی که خدا مردم را بر آن سرشته است. آفرینش خدای تغییرپذیر نیست. این است همان دین پایدار، ولی بیشتر مردم نمی‌دانند.

دین‌داری، نهادینه کردن تعالیم و ارزش‌های دینی در همه ابعاد حیات آدمی است که ثمرات بی‌شماری دارد و در لباس یقین، صبر، تسلیم، رضا و... جلوه می‌نماید، اما پیوسته عواملی به صورت پیدا و پنهان، دین‌داری را تهدید می‌کند. این عوامل به صورت آفت‌ها و آسیب‌ها و موانع بازدارنده، فراراه اندیشه دینی و گرایش او به دین قرار می‌گیرد و زمینه دین‌گریزی و دین‌ستیزی فراهم می‌آید. بدون تردید، در ذات دین، هیچ عنصر گریزانه وجود ندارد؛ اگر انسان‌ها به دریافت معارف دینی نایل آیند، در هیچ رتبه‌ای از دین نمی‌گریزند. از طرف دیگر، جوانی حساس‌ترین، پراهمیت‌ترین و ظریف‌ترین دوره زندگی انسان، و دوره حیات عقلی و شکوفایی قوای نفسانی است و در فرهنگ غنی اسلامی از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار می‌باشد (خادمی کوشا، ۱۳۸۵، ص ۱۶). جوان در قیامت، حسابرسی جداگانه‌ای دارد، اما کمتر کسی است که پیش از فرارسیدن خزان پیری‌اش، قدر آن را بشناسد. کسانی که در جوانی وظایف خود را به خوبی انجام می‌دهند و از نیروهای خویش به درستی بهره‌برداری می‌نمایند در واقع، موجبات سعادت حال و آینده خود را یک‌جا فراهم می‌آورند و زمینه خوش‌بختی تمام ایام عمر

خویش را مهیا می‌سازند (فلسفی، ۱۳۴۸، ص ۳۵۱). آموزش، تربیت و اثرپذیری جوان از همه بیشتر است؛ چراکه قلب و ذهن جوان خالی از هر نوع مشغله‌ای است و آماده برای هر نوع آموختن. فطرت پاک و روح لطیف او سخن حق را بهتر می‌پذیرد؛ چنان‌که امیرالمؤمنین علی علیه السلام می‌فرماید: «همانا دل جوان، مانند زمین خالی است که هر چه در آن افکنده شود آن را می‌پذیرد» (نهج البلاغه، ۱۳۷۹، نامه ۳۱).

یکی از نیازهای فطری و طبیعی انسان، دین‌گرایی است که با این سرشت متولد می‌شود و تا آخر عمر با آن زندگی می‌کند. آنچه جوانان را در معرض خطر قرار می‌دهد، کم‌توجهی به مسائل دینی و فاصله گرفتن آنان از محتوای غنی و پر بار دین و مذهب است. از همین روست که پیشوایان دینی توجه و توصیه ویژه‌ای به آموزش دینی برای نوجوانان و جوانان داشته‌اند.

سؤال اصلی مقاله، این است: عوامل مؤثر بر دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان از دیدگاه جوانان کدام‌اند؟

سؤالات فرعی نیز عبارتند از:

۱. آیا نوع تربیت والدین، بر میزان دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان تأثیر دارد؟
  ۲. آیا روابط با دوستان و همسالان، بر میزان دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان تأثیر دارد؟
  ۳. آیا عملکرد مربیان و افراد مذهبی، بر میزان دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان تأثیر دارد؟
  ۴. آیا رسانه‌های گروهی، بر میزان دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان تأثیر دارد؟
  ۵. آیا شناخت و آگاهی از دین، بر میزان دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان تأثیر دارد؟
- تاکنون مقالات و پایان‌نامه‌هایی در موضوعات مرتبط و

فرونگذارند. البته ارائه تعریفی «جامع و مانع» از دین به سادگی امکان‌پذیر نیست؛ از این رو، غالب اندیشمندان مسلمان کوشیده‌اند تا در حد امکان، مهم‌ترین ویژگی‌ها و اوصاف دین را بنمایانند. در ذیل، به برخی از تعاریف اشاره می‌شود:

«دین، عقاید و دستورهای عملی و اخلاقی اسلام است که پیامبران از طرف خدا برای راهنمایی و هدایت بشر آورده‌اند. دانستن این عقاید و انجام این دستورها سبب خوش‌بختی انسان در دو جهان است» (طباطبائی، بی‌تا، ج ۱، ص ۱۵).

دین، مجموعه معارف نظری و عملی قدسی است؛ یعنی مجموعه گزاره‌های ناظر به واقع و عمل که حول محور قدسی، شکل گرفته است. در حقیقت، دین مجموعه معارف دست اول است که معمولاً در متونی مقدس گرد آمده است. با تطبیق تعریف مزبور بر اسلام، این دین عبارت است از: مجموعه تعاریفی که در نسبت با خداوند، تدوین یافته و در قرآن و سنت گرد آمده‌اند (جوادی آملی، ۱۳۸۰، ص ۲۴).

تعریف دین از موضع متکلمان و درون دینی در فرهنگ اسلامی مرادف با اسلام است. اسلام عبارت از ایمان به خداوند (توحید)، رسالت پیامبر اسلام، ادای نماز، پرداخت زکات، روزه‌داری ماه رمضان و پرداخت خمس توصیف شده است (ایزوتسو، ۱۳۷۸، ص ۱).

۲-۲. جوان و جوانی

واژه «جوان» یا «برنا» در زبان فارسی به معنای هر چیزی است که از عمر آن چندان نگذشته باشد و نیز انسان، حیوان و یا درختی که به حد میانه عمر طبیعی خود رسیده باشد (معین، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۱۲۴۹؛ عمید، ۱۳۷۹، ص ۴۷۴). اما در فرهنگ عربی دو تعبیر رایج در مورد جوان

نزدیک به این موضوع نوشته شده است؛ از جمله مقالات: «نگاهی به عوامل جامعه‌شناختی و روان‌شناختی دین‌گریزی جوانان با تکیه بر سوره هود»، «آسیب‌شناسی دین‌گریزی جوانان با الهام از کلام و سیره امام علی (علیه السلام)»، و پایان‌نامه‌های «عوامل افزایش بینش و نگرش مذهبی جوانان» (۱۳۸۹)، «آسیب‌شناسی تربیت دینی نسل جوان» (۱۳۸۹). با توجه به تحقیقات انجام‌شده، به این نتیجه می‌رسیم که برخی از آنها صرفاً توصیفی - تبیینی به صورت کتابخانه‌ای بوده‌اند و برخی میدانی با بررسی برخی از عوامل.

این مقاله بر آن است تا عوامل مؤثر بر دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان با تأکید بر آموزه‌های دینی را با لحاظ مهم‌ترین عوامل احصا شده، مورد بررسی قرار داده، میزان تأثیر عوامل مؤثر بر دین‌پذیری و دین‌گریزی (مانند تربیت خانواده، ارتباط با دوستان و همسالان، عملکرد افراد مذهبی و اساتید، و رسانه‌های گروهی و شناخت و آگاهی از دین) را تجزیه و تحلیل نماید تا مورد استفاده کارگزاران دینی و حاکمیتی، سازمان ورزش و جوانان، شورای عالی انقلاب فرهنگی، سازمان تبلیغات اسلامی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزارت آموزش و پرورش و... قرار گیرد.

مفهوم‌شناسی

۲-۱. دین

«دین» در لغت به معنای اطاعت و انقیاد آمده است. اطاعت و پیروی را بدین سبب «دین» نامیده‌اند که اطاعت برای جزا و پاداش است (حسینی زبیدی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۸، ص ۲۱۵). دین را به چیزی که معبود به واسطه آن اطاعت می‌شود نیز معنا کرده‌اند (طبرسی، ۱۴۱۲ق، ج ۲-۱، ص ۷۱۵).

تلاش عالمان مسلمان این بوده است که در مقام تعریف دین، هیچ‌یک از مؤلفه‌های اساسی آن را

حقیقت، فرعون در آن سرزمین برتری جوی و از اسراف‌کاران بود.

نکته جالبی که در این آیه به چشم می‌خورد این است که اولاً، جوانان و فرزندان از پیشگامان در قبول دین بودند و ثانیاً، جوانان با وجود ترس از عواقب دین، باز هم حاضر نبودند از دین دست بردارند. علاوه بر این، فطرت و سرشت انسان براساس دین خواهی و خداجویی است که این روح فطرت به همراه دیگر نیروهای بشری، در زمان جوانی رشد کرده و قدرت بیشتری پیدا می‌کند: ﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقِيمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (روم: ۳۰)؛ پس روی خود را با گرایش تمام به حق، به سوی این دین کن با همان سرشتی که خدا مردم را بر آن سرشته است. آفرینش خدای تغییرپذیر نیست. این است همان دین پایدار، ولی بیشتر مردم نمی‌دانند. منظور از «فطرت الله»، در آیه مزبور، فطرت توحید و یکتاپرستی است (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۲، ص ۱۲).

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «هر مولودی براساس فطرت خداشناسی به دنیا می‌آید تا اینکه والدینش او را به یهودی یا نصرانی درمی‌آورند» (همان، ج ۳، ص ۲۷۹).

تمایل فطری جوانان به مذهب بسیار شدید است. روان‌شناسان می‌گویند: بین بحران تکلیف و جهش‌های مذهبی ارتباط غیرقابل انکاری وجود دارد (فلسفی، ۱۳۴۸، ج ۱، ص ۳۴۳). توجه به این نکته لازم است که روحیه دین‌پذیری در بین جوانان، مانند دیگر نیروهای جوانی بر اثر گذر ایام ضعیف می‌شود. از این رو، چنانچه اولیای جوان نتوانند چنین فرصت مناسبی را غنیمت شمارند، در فرصت‌های بعدی به سختی می‌توانند وظیفه تعلیم آداب و احکام دینی را نسبت به آنها انجام دهند. شاید به همین دلیل است که طبق تعالیم اسلامی، باید

وجود دارد: یکی «فتی» و دیگری «شاب»؛ اولی از ریشه «فَتَى» و «فَتَوَ» به معنای طراوت و شادابی می‌باشد (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۴۷۳) و دومی از ریشه «شَبَبَ» به معنای شکوفایی و برخورداری از حرارت (ابن فارس، ۱۴۰۴ق، ص ۶۲۵). در زبان عربی، واژه‌های شاب، حدث، فتی، و فتیان مترادف و معادل جوان و جوانی در زبان فارسی هستند.

در تعیین سن جوان، در روایتی از امام صادق علیه السلام آمده است: «إذا زاد الرجل علی الثلاثین فهو کهل و إذا زاد علی الاربعین فهو شیخ» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۵، ص ۲۵۳). مفهوم این سخن آن است که دوران جوانی، از پانزده سالگی آغاز می‌شود و تا سی سالگی ادامه دارد (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۴، ص ۱۵).

۳-۲. دین‌پذیری

یکی از روحيات پرارزش بشری که نتیجه روحیه حق‌طلبی و فضیلت‌خواهی است، دین‌پذیری می‌باشد. این روحیه به اعتراف بسیاری از روان‌شناسان، در آغاز دوران جوانی به شدت فعال گردیده، رشد می‌یابد. توجه در سخنان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و پیشوایان دینی، به روشنی این واقعیت را بیان می‌کند که جوانان هرگاه در خلأ اعتقادی و فقر دینی واقع شده‌اند، به صورت وسیعی به دین‌گرایی یافته‌اند. از نمونه‌های کهن آن، می‌توان به گروندگان به حضرت موسی و مسلمانان صدر اسلام اشاره کرد. قرآن درباره ایمان‌آوردگان به حضرت موسی می‌فرماید: ﴿فَمَا آمَنَ لِمُوسَى إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّنْ قَوْمِهِ عَلَى خَوْفٍ مِّنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ﴾ (یونس: ۸۳)؛ سرانجام کسی به موسی ایمان نیاورد، مگر فرزندان از قوم وی درحالی که بیم داشتند از آنکه مبادا فرعون و سران آنها ایشان را آزار رسانند و در

دوست داشته باشد، به عبادت کم او هم راضی است» (همان، ج ۲، ص ۸۷).

دین کامل و انسان‌ساز اسلام، شاخص‌هایی را برای راه‌یابی و هدایت انسان‌ها معرفی کرده و مردم را به پیروی از آنها دستور داده است تا از هرگونه خطا و گمراهی و یا فریب ناپاکان و شیاطین در امان باشند.

الف. قرآن: قرآن، کتاب متقن و محکم الهی است که بزرگ‌ترین آموزش‌های حق و فضیلت را در خود دارد و از سوی کمال مطلق برای یافتن راه کمال و سعادت، به مردم و بندگان تعالی خواه هدیه شده است: ﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْسَمُ وَيَبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا﴾ (اسراء: ۹)؛ قطعاً این قرآن به [آیینی] که خود پایدارتر است راه می‌نماید و به آن مؤمنانی که کارهای شایسته می‌کنند مژده می‌دهد که پاداشی بزرگ برایشان خواهد بود. جوانان با انس با قرآن، روح خود را صفا می‌دهند و جان پاک خود را جلا می‌بخشند؛ که قرآن غذای روح تشنه جوان است. جوان چون لب باز کند که آیه‌ای بخواند، قرآن در گوشت و خون او ثمر می‌دهد و او را به راهی که سعادت او در آن است، هدایت می‌کند. قرآن، بسیاری از فضیلت‌های ارزشمند و چهره‌مردان بزرگ تاریخ را به انسان می‌آموزد و جوان را از بهترین الگوها بهره‌مند می‌کند. نیز بسیاری از چهره ناپاکان را به جوانان و انسان‌ها می‌شناساند و انسان را از خواب غفلت بیدار می‌کند. اگر جوانان با دقت در معنی قرآن، آن را بخوانند، خواهند دید که چه‌سان بیشتر به سخنان قرآنی علاقه پیدا می‌کنند (خادمی کوشا، ۱۳۸۵، ص ۱۳۱).

ب. پیامبر ﷺ و اهل‌بیت ﷺ؛ بالاترین معانی اخلاقی و تربیتی، در سخنان پیامبر ﷺ و اهل‌بیت ﷺ و سیره آنان نهفته است؛ که استاد سخن‌های خدایی برای انسان‌ها و ریسمان ارتباطی بین خدا و مردم می‌باشند. آنان کشتی

آموزش دینی پسران را در هفت سال سوم، یعنی از چهارده سالگی، آغاز کرد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «پس‌ریچه تا هفت سال بازی کند و در هفت سال دیگر نوشتن آموزد و در هفت سال دیگر حلال و حرام (احکام دینی) را بیاموزد» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۶، ص ۴۷).

اعتقاد به زندگی جاویدان در جهان بعد از مرگ، هر انسانی را به فکر آینده خویش می‌اندازد و با نگرانی و اضطراب از خود می‌پرسد: به کجا خواهم رفت و زندگی فردای من چگونه خواهد بود؟ برای پاسخ‌گویی به این سؤال و پیدا کردن راه سعادت آینده خود، به جست‌وجو و کاوش برمی‌خیزد و سرانجام به این نتیجه می‌رسد که عالم بعد از مرگ، برای تمام مردم این جهان، ناشناخته و مجهول است و همه از آن ناآگاه و بی‌خبرند؛ تنها پیامبران خدا هستند که به وحی الهی، از آن جهان خبر می‌دهند و می‌توانند راه سعادت و خوش‌بختی فردای مردم را به آنان ارائه نمایند؛ ناچار به پناه خدا می‌رود، دین خدا را می‌پذیرد و از پیامبران خدا پیروی می‌کند (فلسفی، ۱۳۸۲، ص ۸۹).

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «جوانان را دریاب؛ زیرا آنان شتاب بیشتری نسبت به هر [امر] نیکویی دارند (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۸، ص ۹۳). دین‌خواهی و گرایش جوانان به دین، در حدی است که گاه حتی به افراط می‌گراید و از اعتدال خارج می‌شود؛ البته نباید از این امر خشنود بود، بلکه باید آنان را از این‌گونه زیاده‌خواهی‌ها برحذر داشت؛ زیرا افراط و تفریط اساساً برای انسان و به‌ویژه در این دوران، زیان‌بخش بوده و ممکن است خود باعث دین‌گریزی شود. امام صادق علیه السلام فرمودند: «در نوجوانی به شدت به عبادت خدا مشغول بودم، پدرم که چنین وضعیتی را دید، مرا باز داشت و فرمود: پسرم! به خود سختی نده و جانب اعتدال و وضعیت روحی و روانی خویش را رعایت کن؛ زیرا خداوند اگر بنده‌ای را

نجات و نور درخشان هدایتند تا مردم در گمراهی اسیر نگردند (همان).

۴-۲. دین‌گزیزی

در مفهوم واژه «گریز»، دست‌کم سه موضوع اساسی لحاظ شده است: دور شدن و فاصله گرفتن، نوعی مواجهه و آشنایی اولیه، و نوعی نفرت و دل‌زدگی. تا انسان با چیزی مواجه نشود و درکی از آن نداشته باشد، از آن فرار نمی‌کند. مفهوم «گریز» مشتمل بر نوعی مواجهه و آشنایی است. گریز از دین به معنای گریز از اعتقاد و عمل دینی می‌باشد. دین، شیوه رفتار صحیح انسانی است، آن‌گونه که خدا می‌خواهد (مصباح، ۱۳۷۷، ص ۳۸). از منظر قرآن، کسی دیندار است که اعمال و رفتارش موجب رضایت خدای سبحان شود. به همین دلیل، دین‌گزیزی یعنی: عدم اعتقاد، پذیرش و اطاعت نسبت به هر آنچه خدای سبحان توسط انبیا و ائمه برای جامعه بشری نازل کرده است (اصفهان، ۱۳۸۲). پدیده دین‌گزیزی یکی از مشکلات اساسی جوامع انسانی است که همواره دغدغه‌هایی را برای رهبران دینی، دین‌داران و خانواده‌های متدین به وجود آورده و تهدیدهای جدی برای نسل جوان محسوب شده است. این پدیده، سابقه‌ای دیرینه دارد و همواره جوامع بشری با آن دست به‌گریبان بوده‌اند.

۳. عوامل مؤثر بر دین‌پذیری و دین‌گزیزی

براساس آنچه در آیات قرآن (فاطر: ۲۵؛ انعام: ۲۳ و ۱۲۴) به دست می‌آید، دین‌گزیزی به اشکال گوناگون در میان همه ملت‌ها وجود داشته و پدیده نو و جدیدی نیست. عوامل بسیاری در بروز چنین پدیده‌ای مؤثر هستند که با توجه به آیات قرآن و روایات و آموزه‌های دانشمندان دینی، به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱-۳. خانواده

خانواده، سپر آهنین و نیرویی مطمئن برای انسان است. خانواده، همان عشیره و خاندان فرد است؛ چراکه با ایشان قدرتمند می‌شود (ر.ک: ابن‌اثیر، ۱۳۶۴). بنابراین، مفهوم «لغوی» خانواده تنها در حوزه و قلمرو فرزندان و خانواده مرد نیست، بلکه شامل نزدیکان و خویشاوندان او که با آنها قدرتمند می‌شود، نیز هست. در میان اعضای خانواده، بیشترین تأثیر را پدر و مادر دارند. به همین دلیل، اولین عامل زمینه‌ساز پذیرش و گریز از دین، رفتار و منش پدر و مادر می‌باشد. با توجه به آیات و روایات، می‌توان این مطلب را به دست آورد که هنگامی که نوح علیه السلام از قوم خود ناامید شد، از خدای سبحان خواست آنان را نابود کند: ﴿وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لِمَا تَدْرُ عَلَيَّ الْأَرْضِي مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾ (نوح: ۲۶)؛ و نوح گفت: پروردگارا! هیچ‌کس از کافران را بر روی زمین مگذار. در آیه بعد، یکی از علل درخواست نابودی کفار را چنین بیان می‌فرماید: ﴿إِنَّكَ إِن تَذَرَهُمْ بِيضُلُوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا﴾ (نوح: ۲۷)؛ چراکه اگر تو آنان را باقی‌گذاری، بندگان را گمراه می‌کنند و جز پلیدکار ناسپاس نزیابند. بنابراین، پدر و مادر در این زمینه نقش اساسی دارند؛ ممکن است همانند پدران و مادران قوم حضرت نوح علیه السلام، همه فرزندان که از دامن آنان به دنیا می‌آیند انسان‌های پلید و بی‌دینی باشند (اصفهان، ۱۳۸۲). پدر و مادر به‌منزله یک فضای بعد دار می‌باشند؛ فضایی که فرزند با آن تقریباً همه وقت در تماس می‌باشد؛ شب و روز، در تاریکی و روشنی، در خواب و بیداری، همه‌گاه و در همه حال. رابطه افراد در این فضا، محبت است و به تدریج باید این محبت خانوادگی را به محبتی خدایی تبدیل کرد تا صفای بیشتر و نفوذ عمیق‌تر و دوامی جاودانه داشته باشد (مظلومی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۲۱۸).

بی‌تردید، پراهمیت‌ترین و حساس‌ترین و عالی‌ترین

عمل دارند، همه آموزنده و آماده‌ساز پرورش وجودی فرزند خواهند بود، و به بنا به قولی، «مسجد، روح دینی را از افرادی که متدین و مؤمن هستند به فردی که می‌خواهد متدین شود، منتقل می‌نماید» (همان، ص ۲۱۹).

اهم وظایف خانواده نسبت به جوانان به قرار زیر است: **الف. آموزش قرآن:** این دسته از آموزش‌ها، آموزش‌هایی هستند که به تصریح روایات، تأثیر بسیار زیادی بر شخصیت نوجوان و جوان دارد و از این‌رو، بجاست در رأس برنامه‌های فرهنگی و تربیتی خانواده‌ها و جامعه اسلامی قرار گیرد. نخستین مرتبه آموزش‌های قرآنی، یادگیری، روخوانی و روان‌خوانی قرآن است که تأثیر بسیار زیاد بر جسم و جان و روح و روان نوجوان دارد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «هر جوان باایمانی که قرآن را قرائت کند، قرآن با گوشت و خون او آمیخته می‌شود» (حرّعاملی، ۱۳۶۷، ج ۴، ص ۶۳۳).

ب. آموزش‌های معارف و عقاید دینی: بخش دیگری از معارف دینی که باید به نوجوان و جوان آموزش داده شود، اصول عقاید و معارف دینی است که پشتوانه فکری و عقیدتی محکمی برای دین‌داری او به‌شمار می‌آید.

از جمله توصیه‌های پیشوایان دینی، تحصیل علم و دانش دینی برای حفظ دین‌داری بوده است. امیرالمؤمنین علیه السلام در حدیثی گران‌سنگ، جوانان را خطاب قرار داده و می‌فرماید: «ای گروه جوانان! شرف انسانی و سجایای اخلاقی خود را با ادب‌آموزی و تربیت محافظت کنید و دین خویش را با علم و دانش» (ر.ک: قمی، بی‌تا). بدیهی است دین‌داری مبتنی بر اندیشه و استدلال درست است که راه را بر اغواگری‌ها و انحرافات عقیدتی می‌بندد و کار دشمنان و وسوسه‌گران را با دشواری همراه می‌سازد.

ج. گسترش فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر در خانواده: خداوند متعال در قرآن کریم به صراحت پدران و مادران را

فرصت و زمان برای تربیت و شکوفایی و بهره‌ور ساختن استعدادهای انسانی، دوران خردسالی است. اگر در این موقعیت مورد بهره‌برداری قرار گیرد، بهترین نتایج تربیتی به دست می‌آید. امیرالمؤمنین علی علیه السلام می‌فرماید: «فرزندانتان را اکرام کنید و آنها را نیکو ادب کنید» (طبرسی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۲۲). لازم است والدین، فرزندان خود را با معارف حیات‌بخش و انسان‌ساز قرآن آشنا سازند و آیات و مفاهیم آن را به صورت اندیشه‌های پویا در اذهان فرزندان درآورند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله مقام معنوی والدینی را که به فرزندان خود قرآن تعلیم می‌دهند، چنین تبیین می‌کند: «هرکس صورت فرزندش را ببوسد، خداوند متعال برای او یک حسنه می‌نویسد، و هرکس کودک خود را شاد نماید، خداوند روز قیامت او را مسرور خواهد کرد. و هرکس به فرزند خود قرآن بیاموزد، روز قیامت پدر و مادر او را دعوت می‌کنند و لباسی درخشان و بهشتی بر آنان می‌پوشانند که از نور آن چهره‌های اهل بهشت روشن می‌شود» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۶، ص ۴۹).

بنابراین، اگر والدین این حق مسلم فرزندان را رعایت نمایند، آنان در آینده نسلی متدین، پاکیزه، همدل، متفکر و آینده‌نگر خواهند داشت. حضور افراد در مجالس مذهبی (اعم از مجالس سخنرانی، سوگواری یا اعیاد و...) باعث می‌شود که روح دینی و فطرت مذهبی‌شان پرورش یابد. البته باید بزرگ‌ترها مواظبت کنند که در آن مجالس مطلب خرافی و القای نادرست مطرح نگردد (مظلومی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۲۲۰). خانه خدا، یعنی مسجد، کودک را با اجتماعی آشنا می‌سازد که آنان را به خاطر «هدفی مقدس» جمع داشته است (نه برای پول و مال و شهوات و امور دنیایی موقت و بی‌اساس) و همه برای سالم بودن و بهتر شدن و بندگی حق و خیر کردن، در آنجا گرد آمده‌اند و نظام نماز جماعت و احترام به بزرگ‌تر و انضباطی که در

می‌گیرند منع می‌کنند؛ من از این‌گونه افراد بیزارم و آنها هم از من بیزار هستند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «همانا اولین چیزهایی که به انسان در قیامت ملحق می‌شوند زن و فرزندان هستند. پس نزد خدا می‌ایستند و می‌گویند: ای پروردگار ما! حق ما را از او بگیر! چیزی که ما یاد نداشتیم به ما یاد نمی‌دادند و ما را از حرام سیر می‌کردند، درحالی‌که ما نمی‌دانستیم، پس قصاص ما را از او بگیر» (فیض کاشانی، ۱۳۸۳، ج ۲، ص ۷۳).

هـ. رفتارهای پدر و مادر: امام محمدباقر علیه السلام، در حدیث مفصلی، وظایف اولیا و پدر و مادر را در تربیت‌های ایمانی کودکان چنین بیان نموده‌اند: «در سه سالگی کلمه توحید (لا اله الا الله) را به طفل بیاموزید، در چهار سالگی "محمد رسول الله" را و در پنج سالگی رویش را به قبله برگردانید و به او بگویید که سر به سجده بگذارد (طبرسی، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص ۲۲۴). شرط اصلی اینکه فرزندی صحیح تربیت شود و به معنویت روی آورد آن است که ابتدا والدین خود عامل به وظایف شرعی و الهی خویش باشند، وگرنه به قول معروف «رطب خورده، کی منع رطب کند» (ظهیری، ۱۳۸۰، ص ۲۴).

و. مسلح کردن فرزند در برابر افکار انحرافی: یکی از سفارش‌های مهم اهل‌بیت علیهم السلام، تسریع در امر آموزش احادیث و علوم اهل‌بیت علیهم السلام به فرزندان است تا در سنین جوانی، آمادگی لازم برای رویارویی و مقابله با افکار انحرافی و الحادی را داشته باشند؛ با درک درست و روشن و عمیقی که از معارف اسلامی پیدا می‌کنند هرگز تحت تأثیر این‌گونه اندیشه‌ها قرار نگیرند. امام صادق علیه السلام فرمود: «روایات اسلامی را به نوجوانان خود بیاموزید و در انجام این وظیفه تربیتی تسریع نمایید، پیش از آنکه دشمنان گمراه بر شما پیشی گیرند و افکار نادرست خویش را در ضمیر پاک آنان جای دهند و گمراهشان

موظف کرده است فرزندان خویش را از منکرات و زشتی‌ها بازدارند؛ منکرات و زشتی‌هایی که سوزاننده زندگی دنیوی و اخروی انسانند: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ (تحریم: ۶)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خودتان و خانواده‌تان را از آتشی که سوخت آن مردم و سنگ‌هاست حفظ کنید؛ بر آن [آتش] فرشتگانی خشن [و] سختگیر [گمارده شده]‌اند، از آنچه خدا به آنان دستور داده سرپیچی نمی‌کنند. پیشوایان معصوم علیهم السلام این بازدارندگی از زشتی‌ها را به امر معروف و نهی از منکر تفسیر کرده‌اند. اسلام هیچ‌گاه سکوت والدین را در قبال رفتارهای نادرست فرزندان نپذیرفته است، در گستره زندگی اجتماعی، هر مسلمانی وظیفه دارد دیگری را از انجام رفتارهای نادرست باز دارد؛ حتی از روایات استفاده می‌شود که این اصل، یک آموزه مهم پیش از اسلام و در همه ادیان توحیدی بوده است. در روایتی از امام صادق علیه السلام آمده است: «هر نوجوانی که در جامعه خود خاطر گناه و معصیتش تنبیه نگردد، اولین عذاب متعال برای آن جامعه این است که از روزی آنها می‌کاهد» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۱، ص ۷۶).

د. آموزش مسائل شرعی به جوانان: یکی از وظایف دیگر والدین آشنا نمودن جوانان با مسائل شرعی بخصوص در آستانه بلوغ است. امام صادق علیه السلام می‌فرمایند: «پسر، هفت سال اول بازی کند، هفت سال دوم نوشتن یاد بگیرد و هفت سال حلال و حرام را بیاموزد» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۲، ص ۹۴). پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، در مورد پدران و مادرانی که اهتمام در امر آموزش مسائل شرعی فرزندان‌شان ندارند چنین می‌فرماید: وای به حال آخرالزمان از پدرانشان سؤال کردند: یا رسول الله از پدران مشرکشان؟ فرمودند: از پدران مؤمنشان؛ آنها که چیزی از فرایض دین به فرزندان‌شان یاد نمی‌دهند و وقتی فرزندان‌شان چیزی یاد

سازند» (حرّعاملی، ۱۳۶۷، ج ۱۲، ص ۲۴۷).

ز. ایجاد زمینه صلاح و نیکی به فرزندان: یکی از راه‌های زدودن زمینه‌های فساد و انحراف در فرزندان، تقویت زمینه‌های مثبت اخلاقی در شخصیت آنهاست. باید استعداد‌های مثبت و صفات ارزشمند اخلاقی را در وجود کودکان احیا کرد و با تقویت و تحکیم آنها، راه کج‌روی و فساد را بر آنان مسدود ساخت. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «خدای رحمت کند پدری را که به نیکی و صلاح فرزند خویش کمک کند» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۵، ص ۱۶۸).

ح. تربیت فرزندان به محبت اهل‌بیت علیهم السلام: در روایات فراوانی، آمده است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به پدران و مادران سفارش می‌فرمودند فرزندان‌شان را بر محبت اهل‌بیت پیامبر، بخصوص علی بن ابی‌طالب تربیت نمایند. امیرالمؤمنین علیه السلام از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل می‌فرماید: فرزندان خود را بر سه خصلت تربیت کنید: محبت پیامبرتان و محبت اهل‌بیت او و خواندن قرآن؛ زیرا حاملان قرآن در آن روز که هیچ سایه‌ای جز سایه خداوند نخواهد بود، در سایه خدا همنشین انبیا و برگزیدگان او خواهند بود (متقی هندی، ۱۳۹۷، ج ۱۶، ص ۴۵۶).

ط. ارتباط فرزندان با پروردگار: آنچه در روایات اسلامی، بخصوص در رساله حقوق امام سجاد علیه السلام به عنوان یکی از مسئولیت‌های بزرگ والدین مطرح گردیده، مسئله آشنا کردن فرزند با خدا و آفریدگار جهان هستی است. والدین باید با الهام گرفتن از مکتب اهل‌بیت، به زبان ساده و قابل فهم، فرزند را با خدا و صفات خدا و نعمت‌های الهی آشنا سازند. بدیهی است که آشنایی کودک با خدا، از همان سنین کودکی تأثیر فراوانی در شخصیت او می‌گذارد و به زندگی آینده او جهت می‌دهد. امام سجاد علیه السلام در رابطه با وظیفه پدر فرمود: «و تو نسبت به سرپرستی فرزند خود مسئولیت داری که او را خوب تربیت کنی و پروردگارش

را به او بشناسانی» (طبرسی، ۱۴۱۲، ص ۴۲۱).

ی. ارتباط با علما و دانشمندان: جای تردید نیست که اصل نزدیکی و انس و الفت با هر کسی در انتقال صفات و روایات او به دیگران تأثیر شگرفی دارد، به‌ویژه که آن شخص عالمی متعهد و دانشمندی وارسته باشد و در راه اسلام گام بردارد. امیرالمؤمنین علیه السلام در وصیتی به فرزندش امام حسین علیه السلام می‌فرماید: «هر که با علما و دانشمندان معاشرت داشته باشد با وقار گردد و مورد تکریم قرار گیرد» (ابن‌شعنه حرانی، ۱۴۰۴، ص ۸۴). لقمان حکیم به فرزندش گوید: فرزندم! با علما دوست و همنشین شو، در منزلشان به دیدار آنها برو، امید است که به آنان شباهت پیدا کنی و از آنان شوی» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۳، ص ۴۳۷).

۳-۲. دوستان و همسالان

در میان همه عوامل تأثیرگذار، هیچ عاملی به اندازه دوستان در سرنوشت انسان مؤثر نیست. دوست، همنشین و رفیق بالاترین تأثیر را در ساختار شخصیت انسان می‌گذارد؛ زیرا اثرپذیری افراد از دوستان خویش از هر چیز دیگر زیادتر است. بر این اساس، اگر دوستان انسان، افراد باایمان، خوش‌رفتار و دارای صفات نیک و اخلاق حسنه نظیر صداقت، امانت، عفت، سخاوت، ایثار، شجاعت، جوان‌مردی و... باشند، انسان نیز به حکم اثرپذیری، به همین صفات متصف خواهد شد. اگر دوستان انسان، افرادی بی‌عقیده، سست‌مذهب، بدرفتار، آلوده و دارای اخلاقی زشت و اوصافی حیوانی باشند، قهراً به حکم اثرگذاری در دوستان، انسان را در همین وادی قرار داده و به ورطه سقوط می‌کشانند. بر همین اساس، آموزه‌های دینی به ما توصیه می‌کنند که پیش از ارزیابی دوستان هر فرد، در مورد وی قضاوت مثبت یا منفی نداشته باشید. در فرازی از سفارش‌های امام

خمینی رحمته الله علیه به فرزند بزرگوارشان آمده است: «از وصیت‌های من که در آستانه مرگ که نفس‌های آخر را می‌کشم، به تو که از نعمت جوانی برخوردار آن است که معاشران خود و دوستان خویش را از اشخاصی وارسته و متعهد و متوجه معنویات و آنان که به حب دنیا و زخارف آن گرایش ندارند و از مال و منال به اندازه کفایت و حد متعارف پا بیرون نمی‌گذارند و مجالس و محافلشان آلوده به گناه نیست و از اخلاق کریمه برخوردارند انتخاب کن، که تأثیر معاشرت در دو طرف صلاح و فساد اجتناب‌ناپذیر است. سعی کن از مجالسی که انسان را از یاد خدا غافل می‌کند پرهیز نمایی، که با خو گرفتن به این مجالس، ممکن است از انسان سلب توفیق شود که خود مصیبتی است جبران‌ناپذیر» (خمینی، ۱۳۶۲، ص ۲۶۹).

از حضرت سلیمان روایت شده است که فرمود: «درباره کسی به نیکی یا بدی قضاوت نکنید تا رفقایش را ببینید؛ چراکه انسان از نزدیکان خود شناخته می‌شود» (نوری طبرسی، ۱۴۰۸ق، ج ۸، ص ۳۲۷).

امام صادق علیه السلام فرمود: «کسی که با رفیق بد همنشین شود سالم نمی‌ماند و سرانجام به ناپاکی آلوده می‌شود» (همان، ص ۳۹۳).

تأثیر دوست به قدری فراوان است که وقتی دوست کسی را بشناسیم، در شناخت شخصیت خود فرد کافی است؛ چراکه همان خلیقات دوست، در فرد متجلی خواهد شد و تأثیر خود را خواهد گذاشت؛ چنان‌که آمده: «با نیکان همنشین باش تا از زمره آنان شوی» (همان، ص ۹۲).

۳-۳. مربیان و افراد مذهبی

مسئله بسیار مهمی که باید مورد توجه کسانی قرار بگیرد که می‌خواهند با جوانان برخورد کنند و برای آنان برنامه‌ریزی نمایند، آشنایی با زبان جوان است. جوانان

زبان مخصوص به خودشان را دارند. گاهی اوقات، برخی از جوانان به سبب عملکرد ناشیانه بعضی افراد مذهبی، از اساس و اصل مذهب زده می‌شوند و کار فلان شخص مذهبی را به حساب خود مذهب می‌گذارند و از دین و تمام انسان‌های مذهبی، تفر پیدا می‌کنند. مثلاً، شخصی قصد امر به معروف یا نهی از منکر دارد، اما به روش آن آگاه نیست و با تندی دست به چنین کاری می‌زند، یا فلان شخص مذهبی رعایت بهداشت و آراستگی ظاهر نمی‌کند و با چهره‌ای ژولیده در جامعه حاضر می‌شود یا پدری در امور مذهبی، مانند نماز و... بر فرزندش بسیار سخت می‌گیرد و گاه او را به کارهای غیرواجب وامی‌دارد. قطعاً برخوردهای اینچنینی می‌تواند زمینه یا عامل گریز جوانان از مذهب و ایمان مذهبی شود. اما نکته‌ای که جوانان باید به آن توجه داشته باشند، این است که برخورد ناشایست بعضی افراد نباید موجب بدبینی آنان به مذهب شود؛ زیرا در مقابل، افراد مذهبی فراوانی هستند که روش‌های بسیار خوب و صحیح در برخورد با دیگران دارند و برخوردشان آن‌قدر جذاب است که حتی اشخاص غیرمذهبی هم شیفته رفتار و برخورد آنها می‌شوند. این منطقی و معقول نیست که به سبب عملکرد نامناسب بعضی از مدعیان مذهب، از مذهب منزجر شویم؛ همان‌گونه که اگر مأمور بهداشت، به نام بهداشت، کار خطایی کرد، نباید از اصل بهداشت متفر شویم. از این رو، جوان باید رفتار افراد به ظاهر مذهبی را معیاری برای دین قرار ندهد، بلکه در هر حال، گفتار و کردار ائمه و بزرگان دین را رهنمون خود در زندگانی قرار دهد (سهراب‌پور، ۱۳۸۷، ص ۱۱۰).

امیرالمؤمنین علی علیه السلام می‌فرماید: «هرگز شما ندیدید که امر کنم شما را به چیزی، مگر اینکه قبلاً خودم عمل کرده‌ام. تا اول عمل نکنم، به شما نمی‌گویم. و من هرگز

(مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۲، ص ۲۲۳). ائمه اطهار علیهم‌السلام هشدارهای عظیمی در این باره داده‌اند. اگر ارزش‌ها و سلوک دینی از جانب عالمان رعایت نشود، دین با آفت و آسیب جدی روبه‌رو می‌گردد و میل به دین‌داری و پایبندی به دین، در مردم کاهش می‌یابد. امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام می‌فرماید: «ای جابر! قوام دین و دنیا به چهار چیز است: عالمی که علم خود را به کار برد و بدان عمل نماید... پس اگر عالم، علم خود را (با عمل نکردن به آن) تباه سازد، جاهل از فراگرفتن سر برتابد» (نهج‌البلاغه، ۱۳۷۹، حکمت ۳۷۲). در این روایت، عالم متعهد به عمل، مایه بقا و دوام دین و عالم بی‌عمل، مایه روی‌گردانی مردم از پایبندی به ارزش‌های دین محسوب شده است.

۳-۴. رسانه‌ها

به هر وسیله‌ای که مفهومی یا منظوری را برساند، «رسانه» می‌گویند. رسانه‌ها نقش عمده‌ای را در زندگی روزمره ما از لحاظ ابعاد آموزشی و فرهنگی و سرگرمی‌سازی و خبررسانی به عهده دارند. ما در دنیایی زندگی می‌کنیم که باید آن را به حق «جهان ارتباطات» خواند. ما جهان را در حدی محدود به‌طور مستقیم لمس می‌کنیم و در حدی وسیع، تمامی جهان ما از طریق رسانه‌ها ادراک می‌شوند (ساروخانی، ۱۳۸۷، ص ۶) و توسط نظریه‌پردازان مختلف و به طرق متفاوت به کار گرفته می‌شود و شامل مقولات گسترده‌ای همچون سخنرانی و نوشتار، چاپ و پخش خیابانی و پخش با استفاده از اشکال تکنیکی خاص از طریق رسانه‌های همگانی (راديو، تلویزیون، روزنامه‌ها، مجلات، کتاب‌ها، فیلم‌ها و ضبط صوت) یا رسانه‌های روابط بین‌فردی (تلفن، نامه، فاکس، ایمیل و گفت‌وگوی ویدئویی، دستگاه‌های چت کامپیوتری و...) است. بعضی نظریه‌پردازان رسانه‌ها را از طریق مجراهای درگیر در امر

شما را نهی نمی‌کنم از چیزی، مگر اینکه قبلاً خودم آن را ترک کرده باشم؛ چون خودم نمی‌کنم، شما را نهی می‌کنم. مردم را به دین دعوت کنید، اما نه با زبان؛ با غیر زبان دعوت کنید؛ یعنی با عمل خودتان، مردم را به اسلام دعوت کنید. انسان وقتی عمل می‌کند، خود به خود، با عمل خود، جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد» (نهج‌البلاغه، ۱۳۷۹، خ ۱۷۵).

زبان عمل چندان مؤثر است که گفته‌اند: تأثیر عمل یک نفر در هزار نفر، بیش از تأثیر سخن هزار نفر در یک نفر است (فخررازی، ۱۴۱۰ق، ج ۳، ص ۴۸). همان‌گونه که صلاح رهبران دین، موجب صلاح مردم، و از علل رشد دین و گرایش مردم به دین و ارزش‌ها می‌باشد، فساد رهبران دینی و عالمان و روحانیان نیز موجب انحراف مردم و دین‌گریزی آنان خواهد شد؛ زیرا وقتی مردم ببینند مدعیان رهبری دینی به گفتار خویش ایمان ندارند و برخلاف دستورات دین و شریعت عمل می‌کنند، و کردارشان با گفتارشان همخوانی ندارد، در صداقت دعوت و فایده نصیحتش به شک می‌افتند تا جایی که ممکن است در انجام اعمال دینی دچار تزلزل شوند و یا بکلی عمل خود را رها نموده، از گذشته خویش نادم شوند و با خود چنین پندارند که اگر دین، صلاحیت پیروی را داشت، می‌بایست متولیان دین بدان پایبند باشند. به خاطر اهمیت این موضوع است که مجازات و کیفر عالمان و مبلغان بی‌عمل، به گونه‌ای سخت و دردناک در روایات، بیان شده است.

پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم می‌فرماید: «در آن شب که مرا در آسمان سیر دادند، به گروهی برخوردیم که لب‌های آنان را با قیچی‌های آتشین می‌بریدند. گفتم: ای جبرئیل! اینان کیانند؟ گفت: خطیبان و واعظان اهل دنیایند که مردمان را به نیکوکاری فرامی‌خواندند و خود را فراموش کردند»

۳-۵. شناخت و آگاهی از دین

مسئله «شناخت» زیربنایی ترین و اساسی ترین عنصر هر فعالیت سازنده در هر زمینه می باشد. «رشد» که یک موضوع مهم و اصلی در امر تربیت است، بر پایه شناخت استوار است و کلاً هر فعالیت و حرکت سازنده، بدون استثنا، نیاز به شناخت و آگاهی دارد. امیرالمؤمنین علیه السلام می فرمایند: «ای کمیل! هیچ حرکت و فعالیتی نیست، مگر اینکه در آن نیازمند شناخت و آگاهی هستی» (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۱۷۱). علاوه بر اینکه بدون شناخت و آگاهی نمی توانیم در فعالیت زندگی و فکری و عقیدتی از انحراف و اشتباه محفوظ بمانیم و به فرموده پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله: «کسی که بدون آگاهی، عملی را انجام دهد، بیشتر مایه فساد است تا اصلاح» (همان، ص ۴۷).

امیرالمؤمنین علی علیه السلام نیز درباره علت کفر می فرماید: «اگر مردم در موارد ناآگاهی درنگ و تأمل می کردند، هرگز به کفر و گمراهی نمی گراییدند» (تمیمی آمدی، ۱۳۷۸، ح ۷۵۸۲). بنابراین، یکی از علل روان شناختی دین گریزی در همه انسان ها، به ویژه جوانان، ضعف معرفتی و عدم تفکر درباره دین، و برداشت نادرست و غلط از معارف دینی می باشد (محمدی ری شهری، ۱۳۸۴، ج ۲، ص ۱۵۳). جهل و ناآگاهی به دین و مسائل دینی، از جمله عوامل دوری جوانان از دین است. بسیاری از جوانان در زمینه دین، اطلاعاتی در حد صفر دارند؛ آنان نه در زمینه جهان بینی مذهبی و عقاید دینی اطلاع دارند و نه در زمینه ایدئولوژی و باید و نبایدهای مذهبی مطالعه دارند و نه در زمینه تاریخ دین و نقش آن و شخصیت های برجسته دینی. بعضی از آنها که اهل تحصیل هستند فقط در زمینه دروس تحصیلی خود آگاهی دارند؛ از این رو، اغلب تصور خوبی از مذهب ندارند و در نتیجه، به آن تمایل نشان نمی دهند؛ حال آنکه اگر به مسائل مذهبی و معارف

ارتباط (دیداری، شنیداری، لمسی و...) طبقه بندی می کنند. تجربه انسانی ذاتاً چند حسی است و هر تجربه ای نشانگر محدودیت ها و توانایی های رسانه حسی درگیر است. هر کدام از رسانه ها از طریق مجراهایی که به کار می گیرند خود را تحمیل می کنند (چندلر، ۱۳۸۶، ص ۲۵).

رسالت و نقش رسانه های گروهی از نگاه امام خمینی رهبر چنین است: «رادیو و تلویزیون یک دستگاهی است که هم در طرف تبلیغات فاسد اهمیت زیاد دارد و هم در طرف تبلیغات صحیح» (خمینی، ۱۳۶۲، ج ۱۸، ص ۲۶۲). «مطبوعات باید مثل معلمینی باشند که مملکت را و جوانان را تربیت می کنند» (همان، ج ۷، ص ۳۲۳).

ابرقدرت های استکباری جهان، به محض آنکه خبر استقلال کشوری را می شنوند، به ویژه اگر کشوری اسلام خواه باشد و مذهبشان بر پایه دین مبین اسلام پایه ریزی شده باشد، و با تمام قوا با تهاجم فرهنگی در صدد نابود کردن آن برمی آیند. جوانان ما نباید از این نکته غافل باشند که تا آنان هستند، دام صیادان بی رحم نیز گسترده است (ظهیری، ۱۳۸۰، ص ۶۸). امروزه فناوری ارتباطات، زمینه مناسبی شده است تا دشمنان به باورهای مذهبی جوانان نفوذ کنند؛ زیرا آنان دریافته اند که نسل جوان بیش از هر چیز، علاقه کامل به تماشای برنامه های ماهواره ای و ارتباطی دارد؛ به همین دلیل، دشمنان خارجی می کوشند با مونتاژ و تولید بیش از هزاران ساعت برنامه مبتذل اخلاقی، در مرتبه اول، اندیشه های جوانان را تحت تأثیر افکار و تصاویر مهیج و ضد اخلاقی قرار دهند و در مرتبه دوم با اغفال اندیشه های آنان، به باورهای مذهبی جوانان حمله کرده و روحیه ایمان و اعتقاد به مذهب را در تفکرات نوپای آنان بخشکانند.

فیش از نوع دستی و رایانه‌ای و در نوع میدانی، با استفاده از پرسشنامه «محقق ساخته» صورت گرفته است. لازم به توضیح است با توجه به عدم وجود پرسش‌نامه استاندارد (پیش ساخته) در این زمینه، براساس انجام مطالعات نظری، بررسی اسنادی و پرسش‌نامه (محقق ساخته) پنج گزینه‌ای (طیف لیکرت) زیر نظر استادان و صاحب‌نظران طراحی، و مشتمل بر ۲۳ سؤال تدوین شد.

۵-۲. جامعه آماری

جامعه مورد مطالعه عبارت از کلیه دانشجویان دانشگاه آزاد واحد ساری در سال تحصیلی ۹۰-۸۹ به تعداد ۹۲۳۱ نفر و دانش‌آموزان دوره متوسطه ناحیه ۱ شهرستان ساری، به تعداد ۱۰۲۴۹ نفر است. در مجموع، جامعه آماری ۱۹۴۸۰ نفر می‌باشد. روش نمونه‌گیری این تحقیق، روش تصادفی طبقه‌ای است و در انتخاب هر طبقه، نسبت حجم هر طبقه در نظر گرفته شده است. حجم نمونه آماری در این تحقیق ۱۷۷ نفر از دانشجویان دانشگاه آزاد واحد ساری به تفکیک رشته‌های مورد نظر و ۲۰۰ نفر از دانش‌آموزان دوره متوسطه ناحیه ۱ ساری (در کل ۳۷۷ نفر) می‌باشد.

۵-۳. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

روش‌های آماری مورد استفاده این تحقیق در دو سطح توصیفی و استنباطی، برای تجزیه و تحلیل کلیه داده‌ها از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

روش آمار توصیفی: استفاده از آمار توصیفی برای تهیه و تنظیم جدول فراوانی، و درصد فراوانی برای تحلیل توصیفی داده‌های حاصل از اجرای تحقیق انجام شد.

روش آمار استنباطی: استفاده از آمار استنباطی به منظور بررسی فرضیه‌های تحقیق از آزمون $k2$ و به منظور مقایسه دو گروه از آزمون T استفاده شده است.

آسمانی، آگاهی نسبی هم می‌داشتند، جذب آن می‌شدند و هیچ‌گاه آن را از دست نمی‌دادند و درمی‌یافتند که گل‌های زیبای صفا، صمیمیت، محبت، یک‌رنگی و پاکی که مطلوب هر انسانی است، تنها در گلستان مذهب سبز می‌شود و با داشتن ایمان، به روح خود زیبایی می‌بخشند و بر زیبایی‌های معقول زندگی می‌افزایند (سهراب‌پور، ۱۳۸۷، ص ۱۰۹).

۴. فرضیه‌های تحقیق

با توجه به ادبیات تحقیق، فرضیه‌ها عبارت است از:

۱. نوع تربیت والدین، بر میزان دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان تأثیر دارد.
۲. روابط با دوستان و همسالان، بر میزان دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان تأثیر دارد.
۳. عملکرد مربیان و افراد مذهبی، بر میزان دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان تأثیر دارد.
۴. رسانه‌های گروهی، بر میزان دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان تأثیر دارد.
۵. شناخت و آگاهی از دین، بر میزان دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان تأثیر دارد.

۵. روش انجام تحقیق

۵-۱. روش تحقیق

در این پژوهش از دو روش استفاده شده است:

الف. توصیفی از نوع اسنادی؛ بدین صورت که از منابع اصیل دینی مانند قرآن، تفاسیر و روایات شاخص‌های دین‌پذیری و دین‌گریزی استخراج شده است.

ب. توصیفی از نوع میدانی؛ بدین صورت که در فرایند اجرای تحقیق، از روش پیمایشی استفاده شده است. در روش گردآوری و ابزار اطلاعات در نوع اسنادی،

۵-۴. تجزیه تحلیل داده‌های استنباطی

فرضیه ۱: نوع تربیت والدین بر میزان دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان تأثیر دارد.

این تحقیق نشان می‌دهد که ۶۱ درصد تأثیر خانواده را بر دین‌پذیری و دین‌گریزی زیاد و خیلی زیاد می‌دانند.

این تحقیق با توجه به $k2$ و t محاسبه شده در سطح احتمال ۹۹ درصد را نشان می‌دهد. چون آزمون $k2$ بزرگتر از t جدول و فرضیه صفر رد می‌شود. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که تفاوت معناداری بین پاسخ داده شده وجود دارد.

فرضیه ۲: روابط با دوستان و همسالان بر میزان دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان تأثیر دارد.

این تحقیق با توجه به $k2$ و t محاسبه شده، در سطح احتمال ۹۹ درصد را نشان می‌دهد. چون آزمون $k2$ بزرگتر از t جدول و فرضیه صفر رد می‌شود. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که تفاوت معناداری بین پاسخ داده شده وجود دارد.

فرضیه ۳: عملکرد مریبان و افراد مذهبی بر میزان دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان تأثیر دارد.

این تحقیق نشان می‌دهد که ۶۰ درصد عملکرد افراد مذهبی بر دین‌پذیری و دین‌گریزی زیاد و خیلی زیاد می‌دانند.

با توجه به $k2$ و t محاسبه شده، در سطح احتمال ۹۹ درصد را نشان می‌دهد. چون آزمون $k2$ بزرگتر از t جدول و فرضیه صفر رد می‌شود. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که تفاوت معناداری بین پاسخ داده شده وجود دارد.

فرضیه ۴: رسانه‌های گروهی بر میزان دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان تأثیر دارد.

این تحقیق نشان می‌دهد که ۵۰ درصد رسانه‌های گروهی بر دین‌پذیری و دین‌گریزی زیاد و خیلی زیاد می‌دانند.

با توجه به $k2$ و t محاسبه شده، در سطح احتمال ۹۹ درصد را نشان می‌دهد. چون آزمون $k2$ بزرگتر از t جدول و فرضیه صفر رد می‌شود. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که تفاوت معناداری بین پاسخ داده شده وجود دارد.

فرضیه ۵: شناخت و آگاهی از دین بر میزان دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان تأثیر دارد.

این تحقیق نشان می‌دهد که ۸۱ درصد شناخت و آگاهی از دین بر دین‌پذیری و دین‌گریزی زیاد و خیلی زیاد می‌دانند.

با توجه به $k2$ و t محاسبه شده، در سطح احتمال ۹۹ درصد را نشان می‌دهد. چون آزمون $k2$ بزرگتر از t جدول و فرضیه صفر رد می‌شود. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که تفاوت معناداری بین پاسخ داده شده وجود دارد.

جدول ۴-۱: توزیع فراوانی محل تحصیل پاسخ‌گویان

محل تحصیل شاخص‌ها	فراوانی	درصد
دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری	۱۷۷	۴۶/۹۴
دبیرستان ناحیه یک ساری	۲۰۰	۵۳/۰۶
کل	۳۷۷	۱۰۰

جدول ۴-۲: توزیع فراوانی جنسیت پاسخ‌گویان

جنسیت شاخص‌ها	فراوانی	درصد
دختر	۱۶۷	۴۴/۲۹
پسر	۲۱۰	۵۵/۷۱
کل	۳۷۷	۱۰۰

رفتاری خود را از دوستان می‌گیرد.

۳. براساس سؤال سوم و تجزیه و تحلیل داده‌ها در فرضیه سوم، نتیجه می‌گیریم: به‌طور متوسط ۶۰ درصد، عملکرد افراد مذهبی را بر دین‌پذیری و دین‌گریزی مؤثر می‌دانند، هماهنگی بین قول و فعل استادان، مربیان، کارگزاران دینی، علما و فرهیختگان میل به دین‌داری جوانان را تقویت می‌کند.

۴. براساس سؤال چهارم و تجزیه و تحلیل داده‌ها در فرضیه چهارم، نتیجه می‌گیریم: به‌طور متوسط ۵۰ درصد، رسانه‌های گروهی را بر دین‌پذیری و دین‌گریزی مؤثر می‌دانند که امروزه در عصر ارتباطات دنیای رسانه‌ها وارد عرصه فناوری مدرن شده است؛ زیرا رسانه‌ها نقش مهم و هدایت‌شده‌ای در اجرای سریع برنامه‌ها و اهداف دارند. امروزه دشمن با تغییر شیوه‌های نوین (جنگ نرم) تهاجمات خود را علیه هویت و باور مذهبی و دینی جوانان معطوف نموده است، تا اندیشه‌های مذهبی جامعه و جوانان را از فرهنگ اصیل و اعتقادات مذهبی دور سازند و جوانان را به فساد و ابتذال ترغیب کنند. جوانان در مقابل توطئه‌های دشمن هوشیار باشند و خود را با تقویت مبانی دینی واکسینه کنند.

۵. براساس سؤال پنجم و تجزیه و تحلیل داده‌ها در فرضیه پنجم، نتیجه می‌گیریم: به‌طور متوسط ۸۱ درصد، شناخت و آگاهی از دین را بر دین‌پذیری و دین‌گریزی مؤثر می‌دانند، انسان در اموری که احساس ضرورت می‌کند، لازم است شناخت و معرفت خود را بالا ببرد.

جدول ۴-۳: توزیع فراوانی رشته تحصیلی دانشجویان

درصد	فراوانی	رشته تحصیلی شاخص‌ها
۳۱/۰۶	۵۵	علوم انسانی
۱۳/۵۸	۲۴	علوم پزشکی
۵۵/۳۶	۹۸	علوم پایه و فنی مهندسی
۱۰۰	۱۷۷	کل

جدول ۴-۴: توزیع فراوانی رشته تحصیلی دانش‌آموزان

درصد	فراوانی	رشته تحصیلی شاخص‌ها
۳۵	۷۰	علوم انسانی
۳۰	۶۰	علوم تجربی
۳۵	۷۰	علوم ریاضی
۱۰۰	۲۰۰	کل

نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از بررسی یافته‌های مربوط به هریک از سؤال‌ها و فرضیه‌ها بین دانشجویان و دانش‌آموزان به شرح زیر می‌باشد:

۱. براساس سؤال اول و تجزیه و تحلیل داده‌ها در فرضیه اول، نتیجه می‌گیریم: به‌طور متوسط ۶۱ درصد، نوع تربیت خانواده را بر دین‌پذیری و دین‌گریزی مؤثر می‌دانند. نقش و نوع تربیت خانواده بر دین‌پذیری و دین‌گریزی جوانان غیرقابل انکار است و مهم‌ترین منشأ تربیت دینی است.

۲. براساس سؤال دوم و تجزیه و تحلیل داده‌ها در فرضیه دوم، نتیجه می‌گیریم: به‌طور متوسط ۵۱ درصد، رابطه دوستان و همسالان را بر دین‌پذیری و دین‌گریزی مؤثر می‌دانند. ارتباط دوستان و همسالان در بین جوانان بسیار جذاب و اثرگذاری فوق‌العاده شدید است؛ چراکه مهم‌ترین همنشین، دوست و معاشر است و انسان ناخودآگاه تأثیرپذیر است و افکار و صفات اخلاقی و

منابع .....

- طبرسی، فضل بنحسن، ۱۴۱۲ق، *مکارم الاخلاق*، قم، شریف رضی.
 ظهیری، علی اصغر، ۱۳۸۰، *دریاب جوانی را*، چ سوم، قم، مؤسسه فرهنگی انصاری.
- عمید، حسن، ۱۳۷۹، *فرهنگ عمید*، چ نوزدهم، تهران، امیرکبیر.
 فخررازی، محمدبن عمر، ۱۴۱۰ق، *تفسیر کبیر*، بیروت دارالفکر.
 فلسفی، محمدتقی، ۱۳۸۲، *بزرگسال و جوان از نظر افکار و تمایلات*، چ سوم، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- _____، ۱۳۴۸، *جوان از نظر عقل و احساس*، چ پانزدهم، تهران، معارف اسلامی.
- فیض کاشانی، محمدمحسن، ۱۳۸۳، *محنة البیضاء*، تصحیح علی اکبر غفاری، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- قمی، عباس، بی تا، *سفینه البحار و مدینه الحکم و الآثار*، تهران، فراهانی.
- کلینی، محمدبن یعقوب، ۱۳۶۵، *الکافی*، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- متقی هندی، حسام الدین، ۱۳۹۷ق، *کنز العمال فی سنن اقوال و الافعال*، تصحیح صفوة السقا، بیروت، مکتبه تراث اسلامی.
 مجلسی، محمدباقر، ۱۴۰۳ق، *بحار الانوار*، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی.
- محمدی ری شهری، محمد، ۱۳۸۴، *حکمت نامه جوان*، ترجمه مهدی مهریزی، چ سوم، قم، دارالحدیث.
- مصباح، محمدتقی، ۱۳۷۷، *آموزش عقاید*، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی.
- مظلومی، رجبعلی، ۱۳۸۶، *گامی در مسیر تربیت اسلامی کودکان تا بلوغ*، چ یازدهم، تهران، آفاق.
- معین، محمد، ۱۳۷۵، *فرهنگ معین*، چ دهم، تهران، امیرکبیر.
 مهدیزاده، حسین، ۱۳۸۰، «آسیب شناسی دین‌گریزی جوانان با الهام از کلام و سیره امام علی علیه السلام»، *تربیت اسلامی*، ش ۶.
 نوری، میرزا حسین، ۱۴۰۸ق، *مستدرک الوسائل*، بیروت، مؤسسه آل‌البیت.
- نهج البلاغه، ۱۳۷۹، ترجمه محمد دشتی، قم، مشهور.
 آرامش، مجید، ۱۳۸۹، *عوامل افزایش بینش و نگرش مذهبی جوانان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، ساری، دانشگاه آزاد اسلامی.
- ابن اثیر، عزالدین محمد، ۱۳۶۴، *النهاية فی غریب الحدیث والاثار*، چ چهارم، قم، اسماعیلیان.
 ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، ۱۴۰۴ق، *تحف العقول*، تحقیق علی اکبر غفاری، چ دوم، قم، مؤسسه النشر الاسلامی.
 ابن فارس، احمد بن، ۱۴۰۴ق، *معجم مقاییس اللغه*، قم، مکتبه الاعلام الاسلامی.
- اصفهانی، ابراهیم، ۱۳۸۲، «نگاهی به عوامل جامعه‌شناسی و روان‌شناختی دین‌گریزی»، *معرفت*، ش ۸۲.
 ایزوتسو، توشیهیکو، ۱۳۷۸، *مفهوم ایمان در کلام اسلامی*، ترجمه زهرا پورسینا، تهران، سروش.
- جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۸۰، *انتظار بشر از دین*، قم، اسراء.
 چندلر، دانیل، ۱۳۸۶، *مبانی نشانه‌شناسی*، ترجمه مهدی پارسا، تهران، سوره مهر.
- حرّعاملی، محمدبن حسن، ۱۳۶۷، *وسایل الشیعه*، چ ششم، تهران، اسلامیة.
- حسینی جلیلی، ۱۳۸۹، *آسیب شناسی تربیت دینی نسل جوان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، ساری، دانشگاه آزاد اسلامی.
- حسینی زبیدی، سیدمحمدبن محمد، ۱۴۱۴ق، *تاج العروس من جواهر القاموس*، تحقیق علی شیری، بیروت، دارالفکر.
- خادمی کوشا، محمدعلی، ۱۳۸۵، *جوان در پرتو اهل بیت علیهم السلام*، چ دوم، قم، بوستان کتاب.
- خمینی، سیدروح‌الله، ۱۳۶۲، *صحیفه نور*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۱۴۱۲ق، *مفردات الفاظ القرآن*، تحقیق صفوان عدنان داوودی، دمشق، دارالقم.
- ساروخانی، باقر، ۱۳۸۷، *کودکان و رسانه‌های جمعی*، تهران، سروش.
- سهراب‌پور، همت، ۱۳۸۷، *جوانان در طوفان غرایز*، چ پنجم، قم، بوستان کتاب.
- طباطبائی، سیدمحمدحسین، بی تا، *آموزش عقاید و دستوره‌های دینی*، بی جا، بی تا.